DOI: 10.58242/millifolklor.1137847

KONYA-DEREBUCAK'TA BİR SAĞALTMA UYGULAMASI: BULAMAÇ ATMA *

A Healing Practice in Derebucak, Konya: Bulamaç Atma

Doç. Dr. Bekir DİREKCİ**
Doç. Dr. Mevlüt GÜLMEZ***
Öğr. Gör. Emre KAYASANDIK****

ÖZ

İnsanoğlu, yeryüzünde var olduğu andan itibaren sağlıklı olmak, hastalıklardan korunmak ve etkisi altında kaldığı fiziksel ve ruhsal hastalıklardan kurtulmak için sürekli bir arayış ve mücadele içinde olmuştur. Sağlık adına sarf edilen tüm çabalar sonucunda binlerce yıllık bilgi, deneyim ve birikim ile bugün halk hekimliği adı verilen alan ortaya çıkmıştır. Geleneksel tıp, alternatif tıp, tıbbî antropoloji, halk tababeti, köy hekimliği gibi farklı isimlendirmeler mevcut olsa da bugün genel olarak halk hekimliği ifadesi daha sık kullanılmaktadır. Halk hekimliği, kuşaktan kuşağa sözlü olarak aktarılması, fiziksel ve ruhsal tedavileri bir arada barındırması, uygulamalardaki ritüellerin inanç temelli ve çok yönlü olması gibi özellikleri dolayısıyla Türk halk biliminde önemli bir konuma sahiptir. İnsanlar genellikle yakalandıkları -özellikle ruhsal- hastalıklarda toplumun olumsuz tepkisine maruz kalmama ya da modern tıpta çare bulunamaması durumlarında tedavi olmak için halk hekimliğini tercih etmektedirler. Halk hekimliğinde ise en önemli figür ocaklardır. Belli başlı hastalıkları tedavi etme yöntemlerine veya hastalığın adına göre isimler alabilen ocaklarda sağaltma işlemleri el almış ya da izinli olan kişiler tarafından icra edilmektedir. Bu kişilere de genellikle ocak ya da ocaklı denmektedir. Ocaklar/ocaklılar, el veya izin aldıkları kişilerden görüp öğrendikleri bilgi ve tecrübelerle beraber bazen kendi tecrübeleri ile bazen de deneyimlerinin olumlu cevap verdiği uygulamalardan edindikleri tecrübe ile sağaltma işlemlerini icra etmektedirler. Bu sağaltma işlemleri, izlediği yöntemlere ve tekniklere göre farklı başlıklar altında incelenmektedir. Doğrudan doğruya vücut ile ilgili olmayan, hastayı etkileme amacı olan psişik nitelikteki sağaltmalara "ırvasa yoluyla yapılan sağaltma"; hastaların vücutlarını çizerek, delerek, dağlayarak, keserek veya vurarak yapılan sağaltmalara "parpılama yoluyla yapılan sağaltmalar"; dinsel yöntem, madde ve araç kullanılarak yapılan sağaltmalara da "dinsel yolla yapılan sağaltmalar" denmektedir. Bununla beraber bitki, hayvan ve maden kökenli emlerle yapılan sağaltma yöntemleri de mevcuttur. Ocaklıların icra etmiş oldukları bu sağaltma yöntemleri, esas itibariyle eski Türk inancı olan Şamanizm'den ve icracı olan şamanlardan günümüze miras kalan kültürel bir unsurdur. Hastalıkların tespiti, tedavi uygulamaları, tedavide kullanılan materyaller, söylenen dua sözleri/kalıpları gibi hususlar göz önünde bulundurulduğunda, ocaklıların Anadolu'da İslamiyet'ten sonra şamanların özelliklerinden olan halk hekimliği görevini devam ettirdikleri görülmektedir. Bu durum, Türk kültür unsurlarının dinî etkiler karşısında dahi yok olmadan, bazen aynı bazen de farklı formlarda kendine yer bularak devam ettiğini ocaklar özelinde göstermektedir. Bununla beraber halk biliminin araştırma sahasında olan halk hekimliğinin bir alt dalı olan ocakların sağaltma uygulamaları kişisel boyut, sosyal boyut ve söz boyutu bağlamında olduğu için performans/icra temellidir. Bu nitelikteki ocaklardan bir tanesi de "Bulamaç Atma Ocağı"dır. Bulamaç Atma ocağı, halk hekimliğiyle ilgili şimdiye kadar yapılan çalışmalarda icra basamakları bağlamında benzerinin tespit edilememesi bakımından son derece önem arz etmektedir. Bu çalışmada, Konya'nın Derebucak ilçesinde yer alan "Bulamaç Atma Ocağı"nın sağaltma yöntemi hakkında bilgiler verilmiştir. Ocağa hangi hastaların başvurduğu, tedavi edecek ocağın tespiti, sağaltma için kullanılan malzemeler, icra basamakları gibi konularda sözlü kaynaklardan derlenen bilgiler verildikten sonra uygulanan ritüelin Türk kültürüyle, kültlerle, motiflerle ve Şamanizmle olan ilgilisi arkaik ögeler kapsamında incelenmiş; işlevsel ve bağlamsal halk bilimi kuramları etrafında analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler
Derebucak, ocak, sağaltma, Bulamaç Atma, şamanizm/şaman.

* Geliş tarihi: 29 Haziran 2022 - Kabul tarihi: 28 Ağustos 2023
Direkci, Bekir; Gülmez, Mevlüt; Kayasandık, Emre. "Konya-Derebucak'ta Bir Sağaltma Uygulaması: Bulamaç Atma" *Millî Folklor* (Güz 2023): 30-42.

** Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Antalya/Türkiye, bdirekci@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6951- 8567.
*** Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Türkçe Eğitimi ABD, Antalya/Türkiye. mevlutgulmez@akdeniz.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-4082-0164.
**** Akdeniz Üniversitesi Türk Dili Bölümü Öğretim Görevlisi, Antalya/Türkiye. e.kayasandik@akdeniz.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1216-3811.

ABSTRACT

Human beings have been in a constant search and struggle to stay healthy, protect themselves from diseases, and get rid of physical and mental illnesses since their existence on earth. As a result of all the efforts made in the name of health, an area called folk medicine has emerged today, with thousands of years of knowledge, experience, and accumulation. Although there are different names such as traditional medicine, alternative medicine, medical anthropology, folk medicine, and village medicine, the term folk medicine is generally used more frequently today. Folk medicine has an important place in Turkish folklore due to its characteristics such as being transmitted orally from generation to generation, containing physical and mental treatments together, and having belief-based and multifaceted rituals in practices. People generally prefer folk medicine to treat - especially mental - illnesses they suffer from, in order to avoid negative reactions from society or when there is no cure found in modern medicine. The most important figure in folk medicine is the "ocak". The treatments are performed by people who have taken permission or are allowed to practice in the ocaks, which can take names according to the methods used to treat certain diseases or the name of the disease. These people are generally referred to as "ocaklı". Ocaks/ocaklıs perform healing processes by using the knowledge and experiences they have acquired from the people they have seen and learned from, as well as their own experiences and the practices that have provided positive responses to their experience. These healing procedures are classified under different titles according to their methods and techniques. Psychically-oriented treatments that do not directly relate to the body and aim to affect the patient are called "ırvasa yoluyla yapılan sağaltma"; treatments performed by drawing, piercing, tearing, cutting or hitting the patient's body are called "parpılama yoluyla yapılan sağaltmalar"; and treatments performed using religious methods, substances and tools are called "dinsel yolla yapılan sağaltmalar" (healing by religious means).There are also healing methods that are made with plant, animal, and mineral-based extracts. These healing methods performed by "ocaklıs" are essentially a cultural element inherited from the ancient Turkish belief of shamanism and the shaman practitioners. Considering aspects such as disease diagnosis, treatment procedures, materials used in treatment, and prayer words/formulas spoken, it can be seen that the "ocaklıs" continued their folk medicine duty in Anatolia after Islamization, with the characteristics of the shamans. This situation shows that Turkish cultural elements can survive even in the face of religious influences, sometimes finding their place in the same or different forms, especially in the case of "ocaklar." However, the healing practices of "ocaks" which are a sub-branch of folk medicine, in the research area of folklore are based on the personal, social, and verbal dimensions, and thus are performance/execution-based. One of these types of "ocaks" is the "Bulamaç Atma Ocağı". In terms of the steps taken in the practice, Bulamaç Atma Ocağı is extremely important in terms of not being able to detect anything similar in the studies conducted on folk medicine so far. In this study, information about the healing method of "Bulamaç Atma Ocağı" located in the Derebucak district of Konya was provided. After information was gathered from oral sources about which patients applied to the ocak, the identification of the ocak that would treat them, the materials used for healing, and the steps taken in the practice, the relationship between the ritual applied and Turkish culture, cults, motifs, and shamanism was examined within the scope of archaic elements. It was analyzed in relation to functional and contextual folklore theories.

Keywords

Derebucak, ocak, healing, Bulamaç Atma, shamanism.

Giriş

Türk milleti, binlerce yıldır yaşadığı yurtlarda dünyayı algılayışıyla, içte ve dışta sosyal ilişkileriyle, törelere bağlılığıyla ve bunları kuşaktan kuşağa aktararak tarihi derinliği ve coğrafi genişliğiyle büyük Türk kültürünü oluşturmuştur. Bunun yanı sıra sosyal, ticarî, siyasî, askerî vb. sebeplerle farklı kültürlerle de etkileşimde bulunmuştur. Ancak bu kültürel etkileşim sürecinde üzerinden çok uzun zaman dilimi geçse de köklü kültürüyle olan bağını hiçbir zaman kesmemiş, kültürel hafızasını bazen olduğu gibi bazen de yeni kültürel kalıplara uydurarak korumaya devam etmiştir (Ocak 2000: 37). Kültürel etkileşim ya da kültürel alışveriş bağlamında bakıldığında kültür üzerinde öncü etkisi olan hususlardan biri de dindir. Dinî kurallar ve yaşam tarzı kültürel unsurların zamanla değişmesine veya tamamen ortadan kalkmasına sebebiyet verebilmektedir. Fakat Türklerin, tek tanrılı bir din olan İslâmiyet'i kabul etmesinden sonra dahi eski inanışlarını, kültürel değerlerini ve ritüellerini yeni inanç dairesi içinde devam ettirmelerini; binlerce yıldır kabullenip özümsediği değerlerine bağlılığı ile açıklayabilmek mümkündür. Özellikle inanma/inanç temelli uygulamalara ve ritüellere bakıldığında

bunların pek çoğunun İslâmiyet ile örtüşmediği İslâm âlimleri tarafından ifade edilse de Türk halkı bu pratikleri kültürel kökene ve inancın kutsallığına dayandırarak korumaya ve icra etmeye devam etmiştir (Kaya 2001: 199). Bu inanç, uygulama ve ritüellerin esasında ise Türklerin, Türkistan'da binlerce yıl yaşadıkları ve yaşattıkları inanç sistemleri Gök Tanrı dini, Şamanizm, atalar kültü, tabiat kültleri vb. yer almaktadır.

Tarihsel boyutta incelendiğinde Şamanizmin Türk kozmogonisi, Türk mitolojisi ve Türk destanlarıyla da doğrudan ve dolaylı olarak etkisini görebilmek mümkündür. Şamanizme ait ritüelleri icra eden kişilere şaman ya da kam denmektedir (İnan 1976: 54). Kaşgarlı Mahmud, şaman kelimesini Arapçaya "kâhin" olarak çevirmiştir. Bunun yanında bazı Türk boylarında şaman kelimesinin yerine "oyun" kelimesinin de kullanıldığını aktarmaktadır. Yusuf Has Hacib de Kutadgu Bilig'de otacılar ile kamları bir tutarak tabiplerden (otacılardan) sonra muazzimlerin geldiğini ifade etmiştir. Burada muazzim olarak adlandırılan kişilerin kam olması kuvvetle muhtemeldir (İnan 1986: 73). Buradan hareketle İslâmiyet'in kabulünden sonra kamlığın Türk kültür dairesinde kendine isim olarak farklı ancak işlev bakımından aynı veya benzer şekilde yer bularak devam ettiği sonucuna ulaşılabilmektedir.

Şamanlık vazifesini yerine getirebilecek kişilerin bazı özellikleri taşıması gerekmektedir. Öncelikle şaman olmak için şaman neslinden gelmek gerekir. Bunun yanında şamanlık yetisi Gök Tanrı tarafından da verilebilir. Şaman adaylarında birtakım özel yetenek ve bilgilerin de bulunması gerekmektedir. Dalgınlık, hayal görme, inziva eğilimi, asabiyet, zaman zaman bayılma, sara nöbetlerine benzer ve ağızdan köpük gelmesi gibi haller; ağaç kabuklarıyla beslenme, kendini ateşe veya suya atma, bıçakla yaralama gibi davranışlar şamanlığın belirtileri arasında sayılmaktadır. Şaman adayının hayal dünyası geniştir, mistik/gizli bir yapısı vardır ve doğuştan zeki bir insandır. Küçüklüğünden itibaren düşünceli bir yapısı vardır. Doğası gereği şair olduğu için irticalen şiirler ve ilahiler söyler (Günay ve Güngör 2002: 276; Radloff 1986: 234).

Şamanların toplum içinde kötü ruhları uzaklaştırmak, hastaları iyileştirmek, ölüm törenlerinde ruha yardımcı olmak, ayinleri yönetmek, doğa olaylarına müdahale etmek, gelecekten haber vermek gibi pek çok görevi vardır. Bu ritüelleri de temel alarak Tanrı ile iyi ve kötü ruhlar arasında irtibata geçip oluşan olumsuzlukları ortadan kaldırmaya çalışırlar. Şamanlar, efsunlu hastalıkların tedavisinde başvurulan makamlardır. Bunun yanında biyolojik hastalıkların tedavisinde de şamanlara başvurulmuştur. Yani toplumun sadece manevî dünyasından değil fizikî hastalıklarından da sorumludur (İnan 1986: 76; Bayat 2006:131; Örnek 1995:54).

Şamanlar, Ak Şaman ve Kara Şaman olmak üzere iki türlüdürler. Ak Şamanlar aydınlık ruhlar için kansız bir şekilde ritüellerini gerçekleştirir. Kara Şamanlar ise insanları kötü ruhların etkilerinden korurlar. Bazı araştırmacılara göre en yetenekli, en güçlü şamanlar kadın şamanlardır. Şamanlığın kadınlara ait bir sanat olduğu ve bu sebeple de erkek şamanların saçlarını uzatıp kadın kıyafetine benzer kıyafetler giydiği yaygın bir kanaattir. Şamanizm'de kadın şamanların kara şamanlardan dahi daha üst mertebede bulunmasında, kadınların ön sezilerinin çok güçlü olması dolayısıyla gelecek hakkında bilgi verebilmeleri de gösterilebilir (Cremers 1972: 6221).

Türklerin tarihî süreçte kabul ettikleri dinler, şaman ögelerini Türk bilincinden ve Türk kültüründen atamamışlardır. Şaman ögelerinin bir kısmı İslâmiyet'e uyarak bütünleşmiş, bir kısmı da direnç göstererek, yeni kültür çevresine ayak uydurarak, şekil değiştirerek ya da gizli bir biçimde günümüze kadar gelmiştir. Bunun da belirgin olarak bugünkü halk hekimliği/sağlığı ve sağaltma yöntemlerinde görebilmek mümkündür. Özellikle İslamiyet'in kabulünden sonra şamanların fonksiyonu farklı isimler veya sıfatlarla

devam edegelmiştir. Şamanların, eski şaman dualarına peygamberlerin, meleklerin, evliya ve şeyhlerin adlarını eklemeleri; hatta kendi mesleklerinin piri olarak Hazreti Fatma'yı göstermeleri bu durumu desteklemektedir (İnan 1986: 73). Şamanlar, bulunduğu toplum içerisinde dinî vazifelerinin yanı sıra, şairlik, büyücülük, müneccimlik, hastalık sağaltımı gibi vazifeler yüklenmişlerdir. Ancak medeniyetin ileri safhalarına geçilip sosyal açıdan iş bölümü gerçekleştikçe, Türk şaman-baksılarının faaliyet alanları daha sınırlı bir sahaya doğru daralmıştır. Bunun yanı sıra özellikle İslamiyet'in yerleştiği merkezlerde şairlik, musikişinaslık, bakıcılık, efsunculuk, müneccimlik, ruhanilik ve halk hekimliği ayrı zümreler tarafından yapılmaya başlanmıştır (Eliade 1999: 34; Köprülü 2004: 78). Dolayısıyla bugün sağaltma işlemlerini gerçekleştiren ocakların/ocaklıların kökenlerini Şamanizm'e bağlamak doğru olacaktır.

Şamanlar, İslâmiyet'in kabul edilmesinden sonra toplum içindeki etkinliklerini yavaş yavaş kaybetmeye başlamışlardır. Zamanla din adamlığı rolü derviş, veli gibi ruhanî karakterlere, doktorluk yönleri ise ocaklı kişilere evrilmiştir (Tek 2019: 155). Ocaklar, Türklerde gelenekler, inançlar ve çeşitli düşünüş biçimleri ile beslenmiş ve günümüze kadar gelerek Türk folklorunun ayrılmaz bir parçası olmuştur (Öngel 1997: 10). Bugün de Türk insanının gerçek doktoru olan ocaklar, Türkistan Şamanı'nın Anadolu'daki şekli olarak tezahür etmiştir (Acıpayamlı 1968: 5).

İnsanlar, tıbbın henüz gelişmediği zamanlarda hastalıkların tedavisi için bitkilerden ilaç yapmak, yatırları ziyaret etmek, muska yazmak veya ocaklılara gitmek gibi çeşitli pratiklere başvurmuşlardır. Bugün ise tıbbın gelişmesine rağmen insanlar hâlâ atalarından gördükleri şekilde halk hekimliğine yönelmeye devam etmektedirler (Akman 2007: 394).

Nitekim UNESCO, aldığı kararlar ve uygulamaya koyduğu sözleşmeler ile halk hekimlerini ve halk hekimliği uygulamalarını "Somut Olmayan Kültürel Miras"ın beş alanından biri içerisinde değerlendirmiş, yine bu bağlamda halk hekimlerini "Yaşayan İnsan Hazineleri" olarak kabul etmiştir (Oğuz 2009). Halk hekimliğinde kişilerin sağlık sorunlarının yanında çocuk sahibi olamama, çocuklarda geç yürüme ya da geç konuşma, nazar değmesi ve cin, peri gibi kötü ruhların/olağanüstü varlıkların meydana getirdiği sakatlıklar ve rahatsızlıklarla ilgili de sağaltma yöntemleri uygulanmaktadır (Çıblak 2005: 200). Bu konuda da en çok başvurulan kurum halk hekimliğinin bir kolu olan ocaklardır.

Ocaklar, belli bir hastalığı tedavi etme amacıyla insanlara hizmet eden kurumlardır. Bugün Anadolu'nun pek çok yerinde ocakların var olduğu ve hastalıkları tedavi ettikleri bilinmektedir. Ocaklar genellikle tedavi ettikleri hastalıkların isimleriyle ya da kullandıkları sağaltma yöntemleriyle adlandırılırlar. Ancak hastalık adıyla tanınan bir ocağın sadece o hastalığı değil, başka hastalıkları da tedavi etmesi mümkündür. Bunun yanında ocakların sülale ya da yaşadıkları bölge isimleriyle anıldıkları da olur. Çeşitli hastalıkları tedavi etme yeteneğine sahip olan aileye "ocak", bu ailedeki hastalıkları tedavi etme gücüne sahip üyesine/üyelerine de "ocaklı" denmektedir (Acıpayamlı 1968: 5; Bekki 2021: 34). Bu kişiler de tıpkı şamanlıkta olduğu gibi genellikle nesilden gelen kişilerden seçilmektedir. Ancak bu bir zorunluluk değildir. Ocaklarda buna, eğer nesilden devam ediyorsa "el almış"; nesilden devam etmiyorsa "izinli" denir. Yetki verilecek kişilerin dürüst, güvenilir, dinine bağlı, namazlı-abdestli, tok gözlü ve en önemlisi de işini gerçekten inanarak yapacak birisi olmasına özen gösterilmelidir (Duvarcı 1990: 36). Ocağın faaliyetlerini devam ettirecek kadın ya da erkek, ustasından ağzına tükürme, elden un/tuz/kül yalama, dua ile aktarma, elinden su içme gibi farklı ritüeller ile el alır (Öger

2010: 1232). Ancak tedavi uygulamalarını genellikle ustasından öğrenir. Ocaklı kişinin sağaltma yöntemlerini başarılı bir şekilde gerçekleştirebileceğine inanılır.

Ocaklar, hastalıkları tedavi etme yöntemlerinde çoğunlukla büyüsel yöntemleri kullanırlar. Bu işlemler arasında bağlama, düğümleme, kesme, eritme, yakma, sallama, ağrılı bölgeye cansız bir varlığın tatbiki, çakma, toprak üzerine yatma sureti ile hastalığı toprağa nakletme gibi uygulamalar bulunmaktadır. Büyüsel yöntemler halk arasında üfürük, afsun, ırıklama, urasa, tütsü, alazlama, iplik bağlama, kurşun dökme, parpılama, darpılama gibi çeşitli adlarla anılır. Bunlardan bazıları eş anlamlı kullanıldığı gibi bazen de aynı işlemin farklı yerlerde farklı isimler altında anıldığını belirtmektedir (Boratav 1999: 116). Bu büyüsel işlemlerin yanında bazı hastalıkların tedavisi için bitkileri kullanan ocaklar da vardır. Buradan hareketle ocakların sadece şamanlardan miras kalan büyü ile tedavi etmek görevini değil, bununla beraber otacı/şifacı olma özelliğini de devam ettirdiklerini söylemek mümkündür.

Ocaklar, kendilerine başvuran hastaların tedavilerinde birtakım yöntem ve teknikler kullanmaktadırlar. Bu yöntem ve teknikler hastalığa göre değişmektedir, ocaklıların el veya izin aldıkları kişilerden görüp öğrendikleri bilgi ve tecrübelere dayanmakla beraber bazen ocaklıların kendi tecrübeleri ile bazen de deneyimlerinin olumlu cevap verdiği uygulamalarla zenginleşmektedir. Bu yöntem ve tekniklerin herhangi bir bilimsel açıklaması yoktur. Söz konusu yöntem ve teknikler sihrî ve dinî uygulamalardır. Genellikle, halk hekimliğinde hastalığa sebebiyet veren olay veya durumlarla ilgili muhtemel bir sebep-sonuç ilişkisi aramaktan ziyade, daha çok sihrî, açıklanamayan mistik anlayışlar rol oynamaktadır (Türkdoğan 1995: 46). Doğrudan doğruya vücut ile ilgili olmayan, hastayı etkileme amacı olan psişik nitelikteki sağaltmalara "ırvasa yoluyla yapılan sağaltma"; hastaların vücutlarını çizerek, delerek, dağlayarak, keserek veya vurarak yapılan sağaltmalara "parpılama yoluyla yapılan sağaltmalar"; dinsel yöntem, madde ve araç kullanılarak yapılan sağaltmalara da "dinsel yolla yapılan sağaltmalar" denmektedir. Bununla beraber bitki, hayvan ve maden kökenli emlerle yapılan sağaltma yöntemleri de mevcuttur (Acıpayamlı 1989: 4-5, Artun 2005: 183). Ocak sağaltımlarının bir kısmı çok sade ve kısa sürerken bir kısmı da karmaşık ve uzun süren uygulamalardır. Anadolu halk sağlığında ocak uygulamaları çeşitli olmakla beraber hemen hepsinin birleştiği en temel unsur hastanın bu uygulamalarla iyileşeceğine inanması gerektiğidir (Saltık Özkan 2012: 310).

Kısmen konar-göçer hayatı devam ettiren kısmen de yerleşik hayata geçmekle birlikte hâlâ geleneklerini koruyan Türkler, Türk kültürünün vicdan ve hafızasındaki manevî değerlerin taşıyıcılarındandır. Dolayısıyla, özellikle Yörüklerin yaşadıkları coğrafyaya bakıldığında ocak kültürünün çok önemli olduğu görülmektedir. Bu merkezlerden biri olan Konya'nın güney ilçelerinden Derebucak, ocak kültürünün canlı olarak yaşatıldığı bir yerdir. Bugün Derebucak'ta lohusa atma ocağı, kurşun dökme ocağı, yürek kakma ocağı, dalak kesme ocağı, termiye ocağı, yüğrük ocağı, sarılık ocağı, siğil ocağı, sıtma ocağı ve kurt dökme ocağı başta olmak üzere çeşitli hastalıkların tedavisinde halkın başvurduğu ocaklar bulunmaktadır. Bu ocaklardan biri de "Bulamaç Ocağı"dır. "Bulamaç" ifadesi bazı ocaklarda yemek, aş, farklı malzemelerin bir araya getirilmesiyle elde edilen karışım anlamlarında kullanılmıştır. Bu karışımda genellikle süt ve un kullanılmaktadır. Ocaklardaki sağaltmalarda kullanılan bu "bulamaç" sözcüğü ile de aslında bu karışım ifade edilmektedir. Dolayısıyla burada sadece isim bakımından bir benzerlik söz konusudur. Diğer taraftan "Bulamaç Atma" ifadesi Cemal Kurnaz tarafından hazırlanan "Bir Köy Vardı" isimli eserde geçmektedir. Kurnaz (2018), bu eserinde bulamaç atmanın eşikten veya yüksek bir yerden düşen hastaların tedavisinde kullanıl-

dığını söylemektedir. Bu tedavide bulamacın içerisine tuz, soğan kabuğu, yağ, kül, un, kemik ne varsa konulur ve bir kapta su ile kaynatılır. Karışım, hastanın düştüğü ve girip çıktığı eşiklere dökülür. Ardından bulamacı yapan kişi elini yıkar, damlaları da hasta kişinin üzerine serperek *"El benim değil, Fatma anamızın eli"* der. Bu uygulamaya bakıldığında hem hastalığın oluş sebebi hem de sağaltma yöntemi Derebucak'ta tespit edilen Bulamaç Atma uygulamasından oldukça farklıdır.

Türk dünyasının muhtelif coğrafyalarında halk hekimliği uygulamalarını icra eden ocaklar farklı hastalıkların tedavisinde hastalığa uygun sağaltma işlemleri uygulamaktadır. Bu işlemler -hastalık aynı olsa dahi- ocağa ve ocaklıya göre değişiklik gösterebilmektedir. Yapılan literatür taramaları neticesinde Anadolu'nun herhangi bir yerinde benzer bir icrasına rastlanılmamış olması, Derebucak'ta tespit edilen "bulamaç ocağı"nın sağaltma yönteminin ırvasa yolu ile yapılan sağaltma yöntemlerine yeni bir katkı sağlayacak olması ve icracıların sayısının zamanla azalması bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmuştur. Bu bağlamda kaynak kişilerden elde edilen veriler ışığında ocağın sağaltma yöntemi hakkında bilgiler verilecek ve bu sağaltma yönteminin Türk kültürü içerisindeki yeri, kültlerle ve motiflerle olan bağlantısı işlevsel ve bağlamsal halk bilimi kuramları etrafında analiz edilecektir.

1. Yöntem

1.1. Derleme Yöntemi

Derleme yapılmadan önce derleyici sahada bir ön hazırlık ve çalışma yapmış, akabinde sahaya dair yeterli bilgi birikimi ve teknik ekipman ile derlemeye başlamıştır. Araştırma için görüşülen kaynak kişiler de sağaltma yönteminin icracısı ve aktarıcısı olması özellikleriyle usta kaynak kişilerdir. Sağaltma uygulamasının doğasında/icrasında sadece ocaklı ve hasta kişi bulunması gerektiğinden gözlem yöntemi kullanılamamış, bunun yerine doğal ortamda yönlendirilmiş görüşme yöntemi tercih edilmiştir. Derleme esnasında ses kayıt cihazı kullanılmış ve notlar alınmıştır. Derleme çalışmasından sonra derlenen ürünler sırasıyla tasnif edilmiş, sözlü bilgiler ve ses kayıtları dikkate alınarak yazıya geçirilmiş, metin bütünlüğü sağlanarak inceleme safhasına geçilmiştir.

1.2. Değerlendirmeye Esas Alınan Kuram ve Yöntemler

Halk bilimi materyalleri, bu bilim dalının oluşma ve gelişme süreçlerinde farklı kuram ve yaklaşımlarla incelenmiştir. Kuram ve yaklaşımlar da zamanla kullanılagelmiş bazı yöntemleri ortaya çıkarmıştır. Halk yaratmalarının nasıl ortaya çıktığı, nasıl geliştiği, hangi coğrafyalara yayıldığı gibi soruların cevaplanmasında ve çalışmalar sonucunda tespit edilen metinlerin incelenmesinde metin merkezli kuramsal yaklaşımlar tercih edilmektedir. Bu kapsamda sadece metin odaklı "Gelişme", "Yayılma" ve "Tarihî-Coğrafî Fin Yöntemi" gibi yaklaşımlar benzer özelliklere sahip metinlerin farklı toplumlarda bulunmasını açıklamak amacıyla ortaya çıkmışken; "Psikoanalitik" ve "Yapısal" yaklaşımlar ise metinlerin içeriğinde bulunan anlamlar ve bunların sembolik değerleri ile şekil ve yapı özelliklerine odaklanmaktadır (Oğuz 2013: 62). Metnin oluşumunda icra ortamının etkilerini araştıran "İşlevsel Kuram ve Yöntemi", "Sözlü Kompozisyon Kuramı ve Yöntemi" ve "Performans Kuram ve Yöntemi" metinden ziyade bağlamı esas almaktadır.

Esas itibarıyla antropoloji alanında yetişen ve antropolojinin halk bilimine olan yakınlığından dolayı halk bilimi ve özellikle de halk edebiyatı ürünlerini inceleyen antropologlar tarafından geliştirilen işlevsel yöntemin çıkış noktası halk edebiyatı yaratmalarının metinleri değil, bu metinlerin oluşturuldukları, yaratıldıkları ve yeniden yaratılıp nakledildikleri bağlamdır. Bu bağlam noktasında yaratmaların anlatılması ya da söy-

lenmesindeki temel neden, anlatıcı veya icracının onu yaratma, aktarma ve kullanma nedenleri, dinleyicilerin o yaratmayı dinleme, anlama ve kullanma nedenleri ve bunların dışındaki nedenler işlevsel halk bilimi yönteminin temel sorunlarını oluşturmaktadır (Ekici 2013: 124). Bu kuramın sistematik hâle getirilmesinde Bronislaw Malinowski ile A.R. Radcliffe-Brown'ın çalışmaları dikkat çekmektedir. Bu isimlerin dışında Boas'ın öğrencileri Ruth Benedict, Melville Herskovits, Margaret Mead ve William Bascom kurama önemli katkılar sunmuşlardır (Aça 2016: 270). Bu yaratmaların çok sayıdaki işlevinden yola çıkarak bir model oluşturan William R. Bascom, folklorun işlevlerini dört madde hâlinde açıklamaktadır:

1. Eğlenme, eğlendirme ve hoşça vakit geçirme
2. Toplumsal kurumlara ve törenlere destek verme
3. Eğitim ve kültürün genç kuşaklara aktarılması
4. Toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma (Ekici 2013: 125; Çobanoğlu 2012: 256)

Bağlam merkezli olduğu kadar, yapısal yöntemlerle de çok yakından ilgili olması sebebiyle metin merkezli yöntemler içinde de değerlendirilen sözlü kompozisyon kuram ve yöntemi, metnin nasıl oluşturulduğunun pek çok defa gözlenmesi ile değişen ve değişmeyen unsurların ortaya çıkmasında bağlamın etkisinin önemine dayanması, metnin temel dinamiklerinin bağlamda aranması gerektiği gibi bakış açıları sebebiyle bağlam merkezli yöntemler içinde yer almaktadır. Diğer bir deyişle, bu kuram ve yöntem temelde bir yapı incelemesine dayanmaktadır. Ancak bu yapısal inceleme sonucunda elde edilen bulguların değerlendirilmesi ve nedenlerinin açıklanması bağlamla ilgili kabul edilir. Yani metindeki yapısal değişikliklerin nedenleri metnin icra edildiği bağlamdan kaynaklanmaktadır (Oğuz vd. 2012: 85-86). Sözlü kompozisyon yöntemi başta Amerika'daki halk bilimciler olmak üzere, Avrupa'daki pek çok halk bilimci tarafından da uygulanmıştır. Bu yöntem Türk halk şiirinin çeşitli örneklerine ve belli bölgelerde oluşturulan halk şiiri ve yine âşıkların oluşturduğu şiir geleneklerine rahatlıkla uygulanabilir. Bu konuda bazı çalışmalar yapılmakla birlikte, yöntemin yeterince bilinmemesi nedeniyle pek fazla kullanılmamıştır (Ekici 2013: 128).

Performans (İcra) sadece metni değil, metni oluşturan unsurları da ele alması açısından aslında unsurlar arası ilişkileri araştırma yöntemi olarak değerlendirilebilir. Performans (icra) kuramının öncülerinden olan Dan-Ben Amos halk bilgisi yaratmalarının bireysel boyut (anlatıcı/icracı), sosyal boyut (dinleyici/izleyici) ve anlatı-söz boyutu (anlatılan) unsurlarıyla birlikte incelenmesinin daha doğru olduğunu ifade etmektedir (Ben-Amos 1977, Ekici 2013'ten).

Bu çalışmada, Konya'nın Derebucak ilçesinde ırvasa yoluyla yapılan ve daha önce literatürde rastlanılmayan bir sağaltma uygulamasının derlenmesi amaçlanmıştır. Bulamaç atma uygulamasının ocakların sağaltma temeline dayanması, icra merkezli olması, sağaltmanın katılımlı yapılması ve bunlara ek olarak söz boyutunun da uygulamada yer alması sebebiyle araştırma verilerinin sistematik olarak değerlendirilmesinde uygun kuram olarak performans (icra) kuramı benimsenmiştir.

Bulamaç Ocağı ve Sağaltma Yöntemi

Bulamaç ocağı, Derebucak ilçesinde hâlen aktif olarak sağaltma işlemine devam eden bir ocaktır. Bulamaç adı sağaltma esnasındaki kullanılan malzemeden gelmektedir. Derebucak'ta iki Bulamaç ocağı vardır ve iki ocak da kadın icracılar ile sağaltma işlemleri yapmaktadır. Hastanın cinsiyetine göre ocaklının cinsiyeti değişmemektedir. Psişik nitelikteki uygulamayı yapan kişi kadın olduğu gibi kendisi de bir kadın ocaklıdan el

almıştır. Uygulama, ırvasa yoluyla yapılan bir sağaltma yöntemi olup esas amaç kötü varlığı korkutmak ve hastalığı bir nesneye göçürmektir.

Bulamaç ocağına kirli, necis suya veya kül hâline gelmiş ateş ocağına bastıktan sonra olur olmaz düşen, denge sorunları yaşayan ve kendini iyi hissetmeyen hastalar başvurmaktadır. Öncelikle bu durumda olan kişi durumunu eli evrasalı bir ocaklıya izah eder. Yakalandığı hastalığın hangi ocak tarafından ve hangi uygulamayla geçeceğine dair danışır. Derebucak'ta sülaleler hastalıklarının tedavileri için hastalığın türüne bağlı olarak belirli ocaklara başvururlar. Bu hastalıkla ilgili iğne koyma işlemi yetkin bir ocaklı tarafından gerçekleştirilerek hangi ocağa gidilmesi gerektiği tayin edilir. İğne koyma işlemi için öncelikle kalaylı bir bakır kaba arı (temiz) su katılır. Büyüklü küçüklü üç çeşit iğne alınır, besmele çekilerek üç ihlas okunur ve yine besmele çekilerek birinci iğne bir ocağa niyet edilerek konulur, ikinci ve üçüncü iğneler de aynı usuller takip edilerek hazırlanan kaba konulur. Her bir iğne farklı bir ocağı temsil eder. Kabın içine iğnelerin yanına bir de demir para arılık olarak atılır. İğnelerden biri mutlaka ikamet edilen yerleşim yerinin dışında başka bir beldedeki ocağa niyet edilerek konulur. İğne genellikle cuma günü gecesi (perşembeyi cumaya bağlayan gece kalacak şekilde) veya esne gecesi (pazarı pazartesiye bağlayan gece kalacak şekilde) konulur. İçine iğne konulan kap el ayak değmeyecek yüksek bir yere kaldırılarak iğnenin konulduğu günün ertesi sabahına kadar bekletilir. Sabah eli evrasalı kadın tarafından kaba konulan iğneler kontrol edilir. Eğer batan (küflenen) iğne olmazsa aynı ritüel için bu defa iki iğnenin yanına bir demirci bıçağı, ağzı açık olarak konulur ve ertesi gün sabah kontrolü yapılır. Hangi iğne battıysa o ocağa gidilerek bulamaç attırılır. Tedavi için gidilecek ocağa öncelikle yapılan işlemle ilgili bilgi verilerek tedavi etmeyi kabul edip etmeyeceği sorulur, olumlu cevap alınırsa tedavi yeri için anlaşılır. Ocaklı, bulamaç atmak için hasta kişinin evine kuşluk vakti gelir ve tedavi uygulaması için gerekli şeylerin teminine çalışır. Öncelikle hastadan bir çömlek parçası, hasta olan kişinin el veya ayak tırnaklarından birer parça, hastanın evinden çıkma biraz kül, biraz sarımsak kabuğu, biraz soğan kabuğu, yedi çeşit kumaş, yedi çıra kıymığı getirmesi istenir. Ocaklı yedi çıra kıymığı ile getirilen kumaşlardan oyuncak bebeğe benzer şekilde yedi gelin düzer. Getirilen çömlek parçasının içine hastanın evinden alınan külü ve arı (temiz) suyu ekleyerek karıştırır. Bu karışımın içine hastanın tırnaklarını, soğan ve sarımsak kabuğunu da katarak karar. Karılan külün üstüne çıra kıymıkları ve kumaşlarla düzdüğü yedi gelini, yedi farklı noktaya diker. Bu işlemler bittikten sonra ocaklı hastaya bu dengesizlik ve halsizlik durumunun kendisine nerede sirayet ettiğini sorar. Hastadan yer bilgisini alan ocaklı hazırladığı testiyi eline alır ve hastanın evinden çıkar. Evden çıkışta bir yerli (sağlam, muhkem) taşa basar, hiç kimseyle konuşmadan ve göz teması kurmadan hastanın verdiği bilgilerden hareketle hastalığın iliştiği mevkiye gider. Tarif edilen mevkiye ulaşınca el ayak değmeyen, kimsenin ulaşamayacağı bir yere o hazırladığı bulamacı atar. O esnada şu sözleri söyler:

Benim elim değil, senin yerin değil
Ayşe Fatma anaların eli,
Aş var git, uç var git, göç var git
Yerin değil yurdun değil, göç var git
Al alacağını, ver vereceğini.
Al alacağını, ver vereceğini.
Al alacağını, ver vereceğini.

Oradan ayrılırken yine yerli taşa basar ve hiç kimseyle konuşmadan ve hiç ardına bakmadan kendi evine döner. Ertesi gün yine kuşluk vakti aynı ritüeller tekrar yapılır.

Bu defa hazırladığı bulamacı ocaklı kendi belirlediği ve el ayak değmeyecek bir viraneliğe atar. Üçüncü gün ise ritüel akşamüstü tekrarlanır ve ocaklı yine kendi belirlediği bir noktaya yaptığı bulamacı atar. Bu şekilde tedavi sona erer. Son gün bulamacın akşamüstü atılmasının sebebi hastalığın güneşin batışıyla beraber yok olacağına inançtır. Hastanın bu tedaviden sonra iyileşeceğine inanılır. Tedavi sonunda ocaklıya arılık verilir. Bu arılık küçük bir miktar paradır. Ocaklı bu parayı kesinlikle harcamaz, bir ihtiyacı için kullanmaz. Çocuklara harçlık olarak dağıtır.

2. Bulamaç Ocağı'nda Kültürel Ögeler

Bulamaç Atma ritüelinin sağaltma amacına bakıldığında ırvasa yoluyla sağaltım yapan diğer ocaklarla ortak hususiyeti olsa da icra temeli itibari ile ayrışmaktadır. Ritüelin basamakları incelendiğinde ocağın ruhsal ya da psişik olarak adlandırılabilecek hastalıkları tedavi ettiği görülmektedir. Anadolu'daki ocaklara bakıldığında bu alanda sağaltma yapan ocakların sayısı diğerlerine oranla oldukça azdır. Özellikle Yörük coğrafyasında parpılama yoluyla sağaltma yapan ocaklar sayı bakımından ırvasa yoluyla sağaltma yapan ocaklardan fazladır.

Ocağa gelen hastalarda oluşan hastalığın sebebi genellikle tenha veya izbe bir yerde kirli suya ya da sönmüş ateş ocağına basmadır. Burada hem su kültünü hem de ateş kültünü görebilmemiz mümkündür. Su, yapısı itibariyle Türk kültüründe temizdir, temizleyicidir. Eski Türk inanışında suyun kirlenmemesi gerekir, çünkü su kirlendiği zaman kutsallığının kaybolduğuna inanılır (Ögel 1995: 316). Dolayısıyla burada bulaşık suyu gibi kirli suya ayak basarak oradaki kötülüğün insana geçtiği inancı vardır. Benzer inanış ateş kültü için de geçerlidir. Ateş, Türk kültüründe kutsal sayılan bir başka önemli külttür. Ateş ve ateşin yandığı yer olan ocak, kutsal ve tanrısal bir varlık olagelmiştir. Bu açıdan ateş ve ocak etrafında kutsal inanış ve davranış kalıpları oluşarak bir kült hâlini almıştır (Kumartaşlıoğlu 2014:188). Tanyu'nun (1976: 286) ateşin ortaya çıkmasıyla ilgili aktarmasına göre Ülgen, gökten biri kara, biri ak iki taş getirmiştir. Kuru otları avcunda ezerek bir taşın üzerine koyup taşları birbirine vurmuş ve otlar ateş almıştır. Ülgen böylece ilk defa ateş yakmasını insanlara öğretip "Bu ateş, atamın kudretinden, taşa düşmüş ateştir." demiştir. Bu sebeple aile ocağında yanan ateş kutsal sayılmaktadır. Ona küfredilmez, içine tükürülmez, üzerine basılmaz. Kutsal ateş, aynı zamanda kötülükleri giderici, iyileştirici, uğur kazandırıcı, sağlık verici hüviyeti ile bir kudret kaynağı olarak değerlendirilip hayatı ve canlılığı sembolleştirmiştir. Ateş de ruhları temizleyici bir özelliğe sahiptir. Gelecekten alınması umulan haberler, bazı işaretler yoluyla ateş tarafından insanlara verilir. Bu sebeple ateş ve ona ait olan her şey kutsal sayılmaktadır. Kül ise Gök Tanrı'nın gönderdiği ateşten geriye kalan parçalar olduğu için kutsaldır. Kül ile ateş arasında da önemli bir ilişki vardır. Kül, ateşin sönmesini engelleyen, onu koruyan bir araçtır. Ateş sönmesin diye üzerine kül atılır. Külde yeniden ateş yakmaya hazır halde saklanan korlara nispetle, ailede son çocuğa "kül" adının verildiği düşünülmektedir (Temir 1983: 284). Ayrıca ateşin külüne basılmaz. Kül akşam veya gece dökülmez. Ateşin külünü temiz, insanların basmayacağı yere dökmek gerekir. Ateşin külü döküldükten sonra ateşe ardıç parçaları atılmalıdır (Dilek 2007: 42). Bu sebeple ocaklar, kişilerin suya ya da ocağa basmasıyla kutsallara saygısızlık yapıldığına ve cezalandırıldığına inanırlar.

Hastalığın tedavisinin hangi ocak tarafından yapılacağını tayin amaçlı gerçekleştirilen iğne koyma işlemi Anadolu'nun muhtelif yerlerinde farklı ocaklar tarafından uygulanmaktadır. Temiz suya konan iğnelerden biri paslanır. Burada da yine su kültünü görmek mümkündür. Temiz suda olmaması gereken paslı iğne kendisini belli eder. Dolayısıyla tedavinin o iğneye niyet edilen ocakta olması gerektiği tespit edilir. Ayrıca

iğnelerin suya konacağı günlerin seçiminde de Şamanizm etkisini görmek mümkündür. Şamanlar da ritüellerini belli günlerde icra etmektedirler (İnan 1986: 78-79). Tedavinin yapılacağı ocak tespit edildikten sonra o ocağa gidilerek sağaltma işlemini yapıp yapamayacağı sorulur. Burada da belli şamanların belli ritüelleri gerçekleştirdiği bilgisinden hareketle, her ocaklının her hastalığı sağaltamayacağı da görülmektedir. Ayrıca ırvasa yoluyla yapılan sağaltmalar, Şamanizm'deki kara şamanların ya da kadın şamanların yaptıkları zor olarak nitelenen ritüellere benzemesi bakımından genellikle kadın ocaklar tarafından icra edilmektedir.

Ocaklı kadının sağaltma işleminde kullandığı materyaller Şamanların kullandıkları materyallerle bire bir aynı olmasa da uyguladıkları metotlar benzerlik göstermektedir. Şamanlar da bazı hastalıkların tedavisinde özellikle kutsallığından dolayı suyu kullanmaktadırlar (İnan 1976: 40; Bayat 2006: 252). Frazer'ın temas ilkesine göre ise bedeninin her parçası arasında var olan duygusal ilişki, bu fiziksel ilişki koptuktan sonra bile devam eder (2004:191). Bu nedenle ocaklılar hastadan alınan materyallerle sağaltma işlemlerini uygulayabilmektedirler. Bunun yanı sıra hastanın evinden alınan kül ile temiz su karıştırılarak yapılan bulamaç ise hastalığın bu yol ile geldiğine ve yine bu yolla gideceğine olan inancı da göstermektedir. Sağaltma yönteminde soğan ve sarımsak kabuklarının kullanılmasında da bu materyallerin koruyucu olduğu ve bazen de kötülükleri/kötü varlıkları uzak tuttuğu inancından gelmektedir (Öngel 1997: 18). Bu bulamaçtaki ateş ve su, Şamanizm inancından gelen temizleyici olma özelliği vasıtasıyla kişinin rahatsızlığını da alıp götürecektir.

Bulamaç Atma işleminde dikkat çeken bir diğer husus ise sayı motifidir. Yedi çıra kıymığı ve yedi çeşit kumaştan düzülen yedi gelinde "yedi" sayısı özellikle seçilmektedir. Yedi sayısı hem Şamanizm'de hem de İslamiyet'te kutsal sayılan ve sık geçen sayılardandır. Eski Türklerde göğün yedi kattan oluştuğu ve en yüce tanrı olan Erlik Han'ın yedinci katta bulunduğuna inanılırdı. Benzer şekilde İslamiyet'te de göğün yedi kattan oluştuğu ayetlerde geçmektedir. Bunun dışında İslam tasavvufunda da yedi sayısının farklı tarikatların ritüellerinde/ibadetlerinde sıklıkla geçtiği ifade edilmektedir (Çoruhlu 2002: 201). Uygulamada dikkat çeken bir diğer sayı ise üçtür. *"Al alacağını, ver vereceğini; Al alacağını, ver vereceğini; Al alacağını, ver vereceğini."* ifadesinin üç kere tekrar edilmesinin sebebi anlatımı güçlü kılmak ve uygulamanın etkililiğini arttırmaktır. Ocaklar da uygulamalar esnasında bazı sayılara önem vererek bu sayıları kural bilirler ve bunların dışına çıkmazlar. Dolayısıyla Bulamaç Atma işleminde de yedi ve üç sayılarının hem İslam öncesi hem de İslam sonrası dönemlerde sıklıkla geçmesinden yola çıkarak arkaik bakımdan kültürel izini sürmek mümkündür.

Bulamaç atmadan önce ocaklı kişinin bulamacın atılacağı yere giderken kimseyle konuşmaması, hatta göz temasında dahi bulunmaması yine Şaman ayinlerinde karşılaşılan bir başka ortak özelliktir. Şamanlar da ayinler esnasında kimse ile konuşmadan, sadece iyi ve kötü ruhlar ile irtibatta kalarak ayinlerini tamamlarlar. Bunun bilincinde olan etraftaki insanlar da şamanla iletişime girmeye çalışmazlar (Çoruhlu 2002: 86). Bulamaç Atma ritüelinde de ocaklının aynı sistemi takip etmesi Şamanizm'den kalan bir diğer kültürel unsur olarak değerlendirilebilir.

Bulamacın atılmadan önce ocaklı kadının bastığı taşın sağlam/muhkem olması ve bulamacın atıldığı yerin tenha, kimsenin ulaşamayacağı bir yer olarak seçilmesi ise dağ kültü ile ilgilidir. Dağ kültü zamanla atalar kültü ile birleşmiştir. Dağ, eski Türklerde kutsal olduğuna inanılan kültlerden biridir. Kişiler, atalarının ruhlarıyla konuşmak için veya atalarını anmak için hâkim tepelere çıkarlar. Hatta atalarını yine bu yüksek yerlere defnederler. Dağ, kişiye güç ve kuvvet verir. Bugün dahi Anadolu'nun pek çok bölge-

sinde farklı folklorik unsurlarda dağ bir kült olarak yaşamaya devam etmektedir (Duymaz ve Şahin 2008, Ergun 2004). Bulamaç Atma ritüelinde ocaklı kadının sağlam taşa basarak gidip gelmesi dağ kültünün etkisiyle olmalıdır. Burada taşın sağlam olmasının ritüelin de tam (sağlam/eksiksiz) bir şekilde olacağına inanılmaktadır.

Bulamacın atılması esnasında ocaklı kadının söylediği sözler bu sağaltma işlemine has olmakla beraber bu sözlerde kullanılan bazı sözcükler Anadolu'nun muhtelif yerlerinde farklı ocaklar tarafından da sarf edilmektedir. Bu sözler sihrî sözler olup amacı hastalığı etkilemektir. Ocaklı kişilerin işlemi yaparken marifetin kendi ellerinde değil Ayşe, Fatma anaların ellerinde olması ritüeldeki İslamî unsurlardan biridir. Bunun dışındaki sözlere bakıldığında ise ocaklının biriyle konuşuyormuş gibi bir diyalog halinde davranması ise Şamanizm'e ait bir özelliktir. Şamanlar da ayinlerinde iyi ve kötü ruhlarla konuşarak onları ikna etmeye çalışırlar, gerekli olan durumlarda bu ruhlar için hediyeler veya kurbanlar verirler. Bulamaç atan ocaklının da kötü varlıklarla temasa geçmesi, kurban olarak da elindeki bulamacı ıssız yere atması ortak bir özellik olarak ifade edilebilir. Aslında ocakların hastalıkları sağaltırken kullandığı bu sözler, şaman dualarının günümüz şartlarına uyum sağlamış şeklidir denebilir.

Sonuç

Yapılan literatür taramalarında ocaklarla ilgili çok sayıda araştırma yapılmış olmasına rağmen tespit edilen "Bulamaç Ocağı"nın sağaltma yönteminde Bulamaç Atma ritüeline benzer hiçbir halk hekimliği uygulamasına rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmaya konu olan ocak ve sağaltma yöntemi, halk hekimliği bağlamında bir ilk olma özelliği taşımaktadır.

İslâmiyet'ten önceki eski Türk inanışları, kültürel aktarım sayesinde aynı ya da benzer formlar şeklinde günümüze kadar gelmiştir. Türkler sıkıntılarını çözmek, hastalıklarını tedavi etmek için deneyerek tecrübe kazanmışlar ve bu tecrübeleri halk hekimliğinde kullanmışlardır. Halk hekimliği ve buna bağlı ocaklar üzerinden, dış etkiler olmasına rağmen, pek çok kültürel unsurun halen yaşatıldığı görülmektedir. Kutsallığına inanılarak yapılan ritüeller, zaman içerisinde bazı değişikliklere uğrayarak bugün dahi aktif olarak icra edilmektedir. Bu noktada Türk kültürünün eski bir unsuru olan halk hekimliği ve ocaklar da bu esas üzerine inşa edilerek Türk halk biliminin önemli bir parçası haline gelmiştir.

Halk edebiyatı yaratmalarının tespit edilip derlenmesi ve literatüre kazandırılması bu alandaki çalışmalara önemli bir katkı sağlamasının yanında derlenen materyallerin halk bilimi kuramlarına göre incelenmesi yapılan çalışmaların kapsamını genişletecek, niteliğini artıracaktır. Halk edebiyatı yaratmaları ve folklorun işlevleri bakımından Bulamaç ocağı ele alındığında işlevsel kuram ile performans (icra) kuramı unsurlarının, ocağın sağaltma ritüeli içerisinde izleri takip edilebilmektedir. Ocağın sağaltım icrasında esas olan metin değil; icracı, icra ortamı ve sağaltım basamaklarıdır. Bu bağlamda uygulamanın ortaya çıkmasındaki arketipsel unsurlar bir yana bırakılırsa, Bulamaç ocağındaki icracının, mezkûr ritüeli gerçekleştirmesinde asıl güdü hastalığın sağaltımı, izleyici rolündeki hastanın icraya katılım sebebi ise sağlığına kavuşma isteğidir. Bu sayede icranın işlevselliğine bakıldığında da Bulamaç ocağının, bir halk yaratması olan ritüelin toplumsal kurumlardan olan ocakların kültürel uygulamalarını onaylaması bakımından Bascom'un işaret ettiği "toplumsal kurumlara ve törenlere destek verme" işlevine; kültürün bir parçası olan ocağın gelenek aktarımındaki rolü bakımından da "eğitim ve kültürün genç kuşaklara aktarılması" işlevine sahip olduğunu ifade etmek mümkündür.

Bulamaç ocağının icra basamaklarına bakıldığında bireysel boyutta icracının bu iş için görevlendirilmiş ve işinin ehli, ritüele hâkim olması; sosyal boyutta izleyici rolündeki hasta kişinin sürece dahil olması ile ritüelin öncesi, süreci ve sonrasında icracı ile olan ilişkisinin devamlı olması; anlatı boyutunda da icracının göçürme işlemi esnasında ettiği dua ve içinde söz barındırmayan fiziksel uygulamalarının ritüelin bir parçası olması hususlarından hareketle Bulamaç Atma ritüelinin performans (icra) merkezli bir sağaltma uygulaması olduğu söylenebilir. Bu anlamda Bulamaç Atma ocağı ve Bulamaç Atma ritüeli bütüncül olarak icra, icra ortamı, icracı ve dinleyici/izleyici ögelerini bünyesinde barındırması bakımından özellikle işlevsel kuram ile performans kuramı bağlamında değerlendirilmiştir.

Bu çalışmaya konu olan "Bulamaç Ocağı", hem içerik hem de uygulama bakımından eski Türk inanış ve düşünce tarzının bugüne yansımasıdır. Bünyesinde barındırdığı ateş, su ve dağ kültünden, Şamanizm inancından ve şamanlardan kalan motiflere kadar, sağaltma uygulamasının her basamağında arkaik unsurlar tespit edilmiştir. Bu durum, bizlere Türklerin köklü temelleri olan sağlam, dış etkilere karşı da oldukça koruyucu bir kültüre sahip olduklarını göstermektedir. Kültürün içeride birleştirici, dışarıda ise ayrıştırıcı olma özelliği açısından bakıldığında halk hekimliğinin ve ocakların folklorik unsurların taşınmasında önemli rol aldığı ifade edilebilir. Buna ek olarak kaynak kişilerin yaşları sebebiyle artık icracı olamamaları, ritüelleri unutmaları ve hayatlarını kaybetmeleri gibi faktörler de kültürel hafızanın devam etmesi adına bu tarz çalışmaların ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %40, İkinci Yazar %30, Üçüncü Yazar %30.
ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada kullanılan verilen 2018 senesine ait olduğundan etik kurul iznine gerek yoktur.
FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.
ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAK KİŞİLER

KK1: Fatma DİREKCİ, 79, öğrenimi yok, ev hanımı, Konya-Derebucak/: 07.08.2018.
KK2: Ünzile AK, 75, öğrenimi yok, ev hanımı, Konya-Derebucak/: 08.08.2018.
KK3: Halime AKINCI, 56 ortaokul, ev hanımı, Konya-Derebucak/: 07.08.2018.

KAYNAKÇA

Acıpayamlı, Orhan. "Türk Folklorunda Halk Hekimliği ve Özellikleri". *Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi* 26: 5.
——. "Türk Folklorunda Halk Hekimliğinin Morfolojik ve Fonksiyonel Yönden İncelenmesi" *Türk Halk Hekimliği Sempozyum Bildirileri* (1989): 1-8.
Açа, Mehmet. *Halk Bilimi El Kitabı*. Konya: Kömen Yayınları, 2016.
Akman, Eyüp. "Türk Halk Hekimliğinde Ocaklık Geleneği ve Safranbolu'daki Ocaklar". *Kastamonu Eğitim Dergisi* 15: 393-400.
Artun, Erman. *Türk Halkbilimi*. Ankara: Kitabevi, 2005.
Bayat, Fuzuli. *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2006.
Bekki, Selahattin. "Dünden Bugüne Halk Hekimliği Üzerine Düşünceler". *Halk Kültüründe Sağlık* (Ed. Prof. Dr. Ömür Ceylan): 33-37.
Ben-Amos, Dan. *The Contenx of Folklore: Implications and Prospects*. Colorado: Westwiew Press, 1977.
Boratav, Pertev Naili. *Türk Halk Bilimi II 100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar)*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1999.
Cremers, William. "Anadolu Folklorunda Şamanizm Kalıntıları". Çev: S. Hınçer. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi* 349: 6221-6222.
Çıblak, Nilgün. "Çukurova'da Halk Hekimliği ve İlgili Uygulamalarda Eski Türk İnançlarının İzleri". *Türk Kültürü* 506-507: 199-214.
Çobanoğlu, Özkul. *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.
Çoruhlu, Yaşar. Türk Mitolojisinin Ana Hatları. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2002.
Dilek, İbrahim. "Sibirya Türklerinde Ateşle İlgili İnançlar, Törenler ve Bazı Efsaneler". *Bilig* 43: 33-54.
Duvarcı, Ayşe. "Halk Hekimliğinde Ocaklar". *Millî Folklor* 7: 34-38.

Duymaz, Ali ve Şahin, Halil İbrahim. "Kaz Dağlarında Dağ, Ağaç ve Ocak Kültü Üzerine İnanış ve Uygulamalar". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 19: 116-126.
Ekici, Metin. *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2013.
Eliade, Mircea. *Şamanizm İlkel Esrime Teknikleri*. Ankara: İmge Kitabevi, 1999.
Ergun, Pervin. *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2004.
Frazer, James G. *Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökenleri I-II*. Çev. Mehmet H. Doğan. İstanbul: Payel Yayınevi, 2004.
Günay, Ünver ve Güngör, Harun. *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi*. Kayseri: Berikan Yayınevi, 2015.
İnan, Abdülkadir. *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1976.
——. *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986.
Kaya, Muharrem. "Eski Türk İnanışlarının Türkiye'deki Halk Hekimliğinde İzleri". *Folklor/Edebiyat* 25: 199-218.
Köprülü, M. Fuad. *Edebiyat Araştırmaları 1*. Ankara: Akçağ Yayınlar, 2004.
Kumartaşlıoğlu, Satı. "Türk Kültüründe Ateş ve Ocak İyeleri". *Karadeniz Araştırmaları* 43: 175-190.
Kurnaz, Cemal. *Bir Köy Vardı*. Ankara: Kurgan Edebiyat, 2018.
Ocak, Ahmet Yaşar. *Alevî ve Bektaşî İnançların İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
Oğuz, M. Öcal. *Türk Dünyası Halk Biliminde Yöntem Sorunları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2013.
Oğuz, M. Öcal ve diğer. *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
Oğuz, M. Öcal. *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir*. Ankara: Geleneksel yayıncılık, 2009.
Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995.
Öger, Adem. "Tarsus ve Çevresinde Sağaltma Ocakları ve Bunlara Bağlı Uygulamalar". *Turkish Studies* 5/1: 1231-1246.
Öngel, Gülnür. "*Denizli Halk Hekimliğinde Ocaklar*". Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, 1997.
Örnek, Sedat Veyis. *100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1995.
Radloff, Wilhelm. *Sibirya'dan Seçmeler*. Çev. Ahmet Temir. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1986.
Saltık Özkan, Tuba. "Geleneksel Tıpta İyileşmenin İnanç Boyutu Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar: Psikosomatik Tıp, Plasebo Etkisi ve Kuantum İyileşme". *Millî Folklor* 95: 307-314.
Tanyu, Hikmet. "Türklerde Ateşle İlgili İnançlar". *1. Türk Folklor Kongresi Bildirileri*: 283-304.
Tek, Recep. "Sağaltma Ocaklarının Tipolojisi Üzerine Bir Deneme: Kayseri Örneği". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 20: 154-177.
Temir, Ahmet. "Türkçe Kül-tigin ve Moğolca Otçigin Adları ile İlgili Tartışmalar Üzerine". *Şükrü Elçin Armağanı*: 293 -296.
Türkdoğan, Orhan. *Alevi-Bektaşi Kimliği Sosyo-Antropolojik Araştırma*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1995.